

Εργασία

του μαθητή της Γ΄ Τάξης του 1^{ου} Γυμνασίου Αργυρούπολης

Γιώργου Ν. Μαστροπαύλου

Θέμα:

Ελευθέριος Βενιζέλος και αποκατάσταση προσφύγων

Δεκέμβριος 2006

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

(...) Δεν νομίζω ότι υπάρχει κανείς σήμερα που μπορεί να αρνηθεί ότι μετά την επελθούσαν Μικρασιατική καταστροφή η άφιξις επί του ελληνικού εδάφους των εκατόν είκοσι μυριάδων προσφύγων, υπήρξε ευλογία για το Ελληνικό Κράτος...

Ελευθέριος Βενιζέλος

Ο 20^{ος} αιώνας προχωρεί. Η Ευρώπη προσπαθεί να μαζέψει τα συντρίμια που δημιούργησε η λαίλαπα του 1^{ου} Παγκόσμιου Πολέμου (1914-1918). Η αναταραχή φτάνει μέχρι τη Νοτιοανατολική γωνία της Ευρώπης. Στην πολιτική ζωή της Ελλάδας δεσπόζει μια σημαντική μορφή, ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936), είτε έχει κερδίσει τις εκλογές, είτε όχι. Ξεκίνησε από την Κρήτη με όραμα να μεγαλώσει και να ισχυροποιήσει την Ελλάδα. Οι προσδοκίες που δημιούργησε η Μεγάλη Ιδέα¹ συνόδευσαν τον ελληνικό στρατό ο οποίος, με παρακίνηση των νικητών συμμάχων²,

¹ Δες Κρεμμυδάς (2001), σελ. 236: «(...) ο νέος ιδεολογικός προσανατολισμός που δημιουργήθηκε στην περίοδο αυτή (δεκαετία του 1840) και που προσδιόρισε την εξωτερική πολιτική της χώρας για μακρό χρονικό διάστημα, ήταν η Μεγάλη Ιδέα. Εξωτερικά, η Μεγάλη Ιδέα απέβλεπε στην απελευθέρωση όλων των Ελλήνων που ήταν ακόμη κάτω από τον τουρκικό ζυγό, και στη δημιουργία μιας μεγάλης Ελλάδας. Στην ουσία επρόκειτο για μια φιλελεύθερη διασύνδεση του ελληνισμού με τα απελευθερωτικά κινήματα της Βαλκανικής και της Ευρώπης (...).»

² Δες Ιστορία Ελληνικού Έθνους, σελ. 97: «Η δυναμική προβολή των ελληνικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία, η ελληνοτουρκική σύγκρουση στα χρόνια 1919-1922, δεν ήταν διμερές ζήτημα μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας με την επεισοδιακή μόνο παρέμβαση του ξένου παράγοντα. Στην πραγματικότητα ήταν άμεσα συνυφασμένη με ανάλογες ενέργειες των νικητριών ευρωπαϊκών δυνάμεων».

εκστράτευε στη Μικρά Ασία, όπου ο πληθυσμός της ήταν κυρίως ελληνικός. Όμως τις νίκες διαδέχτηκε η ήττα και την προέλαση η άτακτη υποχώρηση. Οι συνέπειες ήταν πολλές και καταστροφικές. Μια από αυτές ήταν οι περίπου 1.200.000 πρόσφυγες³ που ξεριζώθηκαν από τις εστίες τους και η μητέρα πατρίδα έπρεπε να δεχθεί και να περιθάλψει. Από το 1922 έως το 1925 κατέφθαναν διωγμένοι και από την Ανατολική Θράκη, την κεντρική και τη νότια Μικρά Ασία. Η Ελλάδα βρέθηκε μπροστά σε ένα από τα μεγαλύτερα και πιο πολύπλοκα προβλήματα που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ποτέ. Στην εργασία αυτή θα αναφερθούμε στην συμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου στην αποκατάσταση των προσφύγων και ειδικότερα την περίοδο 1922-1923 όταν ήταν ο διαπραγματευτής της Ελλάδας στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης (Ιούλιος 1923) και στη συνέχεια την περίοδο 1928-1932 ως επικεφαλής της κυβέρνησης η οποία είχε να αντιμετωπίσει το φλέγον ακόμη και τότε πρόβλημα των προσφύγων.

Το δράμα των προσφύγων

Στην Πειραιϊκή ακτή, πέρα απ' την Καστέλλα, εκεί σ' ένα λόφο, είναι ο βαθύς λάκκος, ως τριάντα μέτρα, κάτω απ' την επιφάνεια της γης.

---

³ Ο ακριβής αριθμός των προσφύγων δεν είναι γνωστός. Όπως σημειώνεται στον οδηγό της έκθεσης του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων «Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22» κατά την απογραφή του 1928 απογράφηκαν στην Ελλάδα 1.221.849 πρόσφυγες, στους οποίους όμως περιλαμβάνονται και αυτοί που είχαν έλθει παλιότερα από τη Ρωσία, τη Βουλγαρία κα.

Κάποτε θα ήταν νταμάρι για πέτρα. Αλλά επειδή στο βάθος βρήκανε νερό, θα σταματήσανε. Μέσα σ' αυτήν την αφημένη πληγή ήρθαν κι έστησαν τις καλύβες τους κάμποσες φαμίλιες απ' την Ανατολή, πρόσφυγες θαλασσινοί. Τα νερά έχουν μαζευτεί τώρα σ' ένα μεγάλο βαθούλωμα στη μέση του λάκκου. Μήτε λιγοστεύουν ποτέ, μήτε πληθαίνουν. Έρχονται από το βάθος της γης και μένουν πάντα ακίνητα.

Ηλίας Βενέζης, «Τα νερά»

Μετά την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, τον Αύγουστο του 1922, ένα «ποτάμι» πρόσφυγες διογκώνεται στα παράλια της Ιωνίας, της Αιολίας και «κυλά» προς την Ελλάδα. Μια θέση σε ένα πλεούμενο, ισοδυναμεί με σωτηρία. Στα λιμάνια επικρατεί πανικός, καθώς οι πρόσφυγες προσπαθούν να περάσουν στην κυρίως Ελλάδα με κάθε μέσο. Κυριολεκτικά «χάνει η μάνα το παιδί και το παιδί τη μάνα». Κάποιοι χρησιμοποιούν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου σαν γέφυρα για να φτάσουν στον προορισμό τους. Κάποιοι άλλοι εισέρχονται στη χώρα μέσω της Ανατολικής Θράκης. Τα καράβια δεν προλαβαίνουν να κουβαλούν ξεριζωμένους, και σύντομα οι δρόμοι των μεγάλων πόλεων, και κυρίως της Αθήνας, γεμίζουν με πρόσφυγες. Οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται σε άθλια κατάσταση και υποφέρουν από τις αρρώστιες και τα ψυχικά τραύματα. Εκτός από αυτά έχουν άμεση ανάγκη από τροφή και

στέγαση, γιατί όλα σχεδόν τα υπάρχοντά τους έμειναν πίσω στις λεηλατημένες και χαμένες πλέον πατρίδες. Η Ελλάδα έπρεπε σαν μάνα να στηρίξει με κάθε τρόπο, υλικά και ψυχολογικά, αυτούς τους ανθρώπους.

Πράγματι πίσω από αυτή την τραγωδία, έλαμψε η αχτίδα της ανθρωπιάς και της αλληλεγγύης. Αν και το κράτος συγκλονιζόταν από τις πολιτικές αναταράξεις που έφερε η Μικρασιατική Καταστροφή, οι πρώτες ανάγκες για τροφή, στέγαση και ιατρική περίθαλψη αντιμετωπίζονται στοιχειωδώς. Μαζί με το κράτος συνεισφέρουν ιδιώτες, καθώς και φιλανθρωπικές οργανώσεις, από την Ελλάδα και εξωτερικό, όπως ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, Πατριωτικό Ίδρυμα, Επιτροπή Κυριών Αθηνών, Χριστιανική Ένωση Νεανίδων, Λύκειο Ελληνίδων, Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός κ.ά.

Ενδεικτικά, ο πληθυσμός της Αττικής αυξήθηκε κατά 68%. Για τη στέγαση όλων αυτών των ανθρώπων δημιουργήθηκαν 46 νέοι οικισμοί και επεκτάθηκαν ήδη υπάρχοντες. Το έργο της προσωρινής στέγασης στις πόλεις ανέλαβε στην αρχή το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων που ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 1922 και στη συνέχεια η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Στον οδηγό της έκθεσης «Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22», υπογραμμίζεται:

Η πληθώρα των φορέων που ενεργοποιήθηκαν, η μεταξύ τους συνεργασία, και κυρίως το μέγεθος του εγχειρήματος συνιστούν μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία της πολεοδομικής και της οικιστικής ανάπτυξης του ελληνικού κράτους.

Όμως το «ποτάμι» των ξεριζωμένων δεν στέρεψε, όταν και ο τελευταίος κατάκοπος πρόσφυγας πέρασε απέναντι από την πνιγμένη στο αίμα Μικρά Ασία. Η ανταλλαγή των πληθυσμών που όριζε η Συνθήκη της Λωζάνης, προκάλεσε ένα νέο κύμα προσφύγων.

Η προσωπικότητα του Βενιζέλου

Αν και ο Ελευθέριος Βενιζέλος έχασε τις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 και δεν κατείχε κυβερνητικό αξίωμα την αμέσως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή περίοδο, όμως επιστρατεύτηκε για να εκπροσωπήσει τα ελληνικά συμφέροντα στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης, όπου συζητήθηκαν οι όροι της ειρήνης με την Τουρκία. Σε αυτή την πολύ δύσκολη στιγμή οι Έλληνες εναπόθεσαν ξανά τις ελπίδες τους στον πολιτικό από την Κρήτη, γιατί *«ο Βενιζέλος υπήρξε ο πολιτικός πρωταγωνιστής του διπλασιασμού της Ελλάδας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913 και ο δημιουργός της Μεγάλης Ελλάδος των*

*πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων κατά το 1919-1920 που πραγματοποιήθηκε με τις συνθήκες του Νειγύ και των Σεβρών».*⁴

Ο Βενιζέλος ήταν ένας οραματιστής πολιτικός, ο οποίος ακτινοβολούσε τόλμη αλλά και εμπιστοσύνη.⁵ Ζώντας στην πιο ταραγμένη περίοδο της ιστορίας του νέου ελληνικού κράτους, το άστρο του ανέτειλε γρήγορα. Ήδη από την κρητική επανάσταση του 1897 και τα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας (1898-1912) ήταν πρωταγωνιστής των γεγονότων. Από νωρίς εκδηλώθηκε ο επαναστατικός χαρακτήρας του αλλά και η φιλελεύθερη ιδεολογία του, καθώς δεν δίστασε να έλθει σε σύγκρουση με τον ύπατο αρμοστή Κρήτης, τον πρίγκιπα Γεώργιο.⁶

Αυτές οι αρετές οδήγησαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην κεντρική πολιτική σκηνή της Ελλάδας. Εκλέχτηκε πρωθυπουργός το 1910 και από αυτή την κορυφαία θέση άσκησε την πολιτική του. Τότε εκδηλώθηκε ακόμη πιο πολύ η ηγετική φυσιογνωμία του: *«προχωρεί σε ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις που οδηγούν στον εκσυγχρονισμό και τον εξευρωπαϊσμό της χώρας και καθιερώνουν το κράτος δικαίου».*⁷

⁴ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1978), σελ. 10

⁵ Δες δικτυακό τόπο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος (www.venizelos-foundation.gr)

⁶ Δες Ελευθέριος Βενιζέλος, Ιστορικό Λεύκωμα (2003), σελ. 17

⁷ Στο ίδιο, σελ. 19

Η προσωπικότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου είχε γοητεύσει τους ευρωπαίους ηγέτες αλλά και τα μέσα ενημέρωσης των χωρών τους. Η εκτίμηση αυτή μετατρεπόταν στις διεθνείς συναναστροφές σε εμπιστοσύνη, γεγονός που τοποθετούσε τον έλληνα πολιτικό μεταξύ των σπουδαίων διαπραγματευτών. Αυτό το ήξεραν όλοι και φάνηκε όταν η κυβέρνηση του ανάθεσε τη σημαντική αποστολή να εκπροσωπήσει τα ελληνικά συμφέροντα στην κρίσιμη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης.

Η αντιμετώπιση του προσφυγικού

Στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσπάθησε να πετύχει το καλύτερο δυνατό για την Ελλάδα και κατόρθωσε *«τη σύναψη ειρήνης Ελλάδος και Τουρκίας με όρους ικανοποιητικούς για την τότε κατάσταση»*.⁸ Στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης, με ξεχωριστή ελληνοτουρκική σύμβαση μεταξύ Βενιζέλου και Ινονού διευθετήθηκε το θέμα της ανταλλαγής των πληθυσμών. Οι Έλληνες που ζούσαν στην τουρκική επικράτεια έπρεπε να έλθουν στην Ελλάδα και αντίθετως, 500.000 μουσουλμάνοι έπρεπε να ακολουθήσουν τον αντίθετο δρόμο. Εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου, καθώς και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

---

⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1978), σελ. 5

Αν και η κοινή γνώμη της Ελλάδας δέχτηκε με σχετική ικανοποίηση τους όρους της Συνθήκης της Λωζάνης, υπήρξαν και πολιτικοί κύκλοι οι οποίοι άσκησαν κριτική στους χειρισμούς του Βενιζέλου και ειδικά στη σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο ίδιος είχε σχολιάσει: «*Το ζήτημα δεν είναι αν οι όροι της ειρήνης η οποία υπεγράφη μετά την ήττα μας είναι επιβλαβείς. Το ζήτημα είναι αν μπορούσε να είναι καλύτερα*». Όμως η Συνθήκη είχε και μια ακόμη πτυχή σε σχέση με την αποκατάσταση των προσφύγων:

Η επίσημη αποδοχή της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών δημιούργησε στην Ελλάδα κύμα διαμαρτυριών. Παρά τις διαμαρτυρίες αυτές όμως η λύση που δέχτηκε ο Βενιζέλος στη Λωζάνη δεν ήταν μόνο η καλύτερη δυνατή σε σχέση με το τετελεσμένο γεγονός της μικρασιατικής καταστροφής, αλλά και η μόνη που μπορούσε να εξασφαλίσει, με την αναχώρηση των μουσουλμάνων κατοίκων της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Κρήτης τη δυνατότητα αποκαταστάσεως των προσφύγων.⁹

Οι ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λωζάνης και ιδίως η συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών, σηματοδοτούσαν νέους προσανατολισμούς στη ζωή του έθνους. Η Μεγάλη Ιδέα αποτελούσε ήδη ζοφερό παρελθόν

---

⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1978), σελ. 267

και η ελληνική πολιτική έστρεψε την προσοχή της στην εσωτερική ανάπτυξη της χώρας και το επιτακτικό πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η νέα κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, η οποία ανέλαβε τον Οκτώβριο του 1928.¹⁰ Ο στόχος της ήταν να θέσει τη χώρα σε τροχιά ανάπτυξης και ευημερίας. Σε αυτή την προσπάθεια η κυβέρνηση δεν αντιμετώπισε τους πρόσφυγες ως εμπόδιο, αν και δεν είχαν λυθεί τα προβλήματα της στέγασης και της ανεργίας, και η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία λόγω του προσφυγικού παρέμενε μεγάλη. Παρ' όλα αυτά, για πρώτη φορά επιδιώχθηκε να στηριχθεί η ελληνική κοινωνία πάνω σε σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές βάσεις: *«η βιομηχανία, το εμπόριο, η γεωργία αναδιοργανώθηκαν σε βάσεις κοινωνικής προβληματικής και επιδιώξεων, το τραπεζικό σύστημα ανακαινίστηκε και εγκαινιάστηκαν τιμές ασφαλείας και συγκέντρωση όγκου προϊόντων, κοινωνικές ασφαλίσεις για μισθωτούς κ.ά.»*.¹¹

Οι πρόσφυγες είχαν εμπλουτίσει τόσο το αστικό, όσο και το αγροτικό δυναμικό της χώρας. Αν και έδιναν μια μεγάλη μάχη για την επιβίωσή

¹⁰ Οι Φιλελεύθεροι θριάμβευσαν στις εκλογές με 61,02% των ψήφων.

¹¹ Δες δικτυακό τόπο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος και τον δικτυακό τόπο του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού.

τους, κατά βάθος δεν έσβηγε η ελπίδα για επιστροφή στις εστίες τους. Όμως, μετά την υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας το 1930 μεταξύ Βενιζέλου και Ατατούρκ, το οποίο προέβλεπε συμψηφισμό των περιουσιών των πληθυσμών που είχαν ανταλλαγεί, η επιστροφή έμοιαζε με ουτοπία. Οι ξεριζωμένοι από τη Μικρά Ασία, έπρεπε να ριζώσουν στην Ελλάδα.

Η αποκατάσταση των προσφυγικών πληθυσμών θεωρήθηκε η καλύτερη ευκαιρία για την επίτευξη στόχων όπως η αύξηση της γεωργικής και της βιομηχανικής παραγωγής. Η διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, η προσφορά φθηνών εργατικών χεριών και η αξιοποίηση της πείρας και των νέων τεχνικών που έφεραν οι πρόσφυγες στην Ελλάδα, ήταν η δική τους συνεισφορά στη διαδικασία ανασυγκρότησης του ελληνικού κράτους

Έτσι, *«οι πρόσφυγες λειτούργησαν ως καταλύτης σ' όλο το φάσμα των συνθηκών ζωής του κράτους, ως επιταχυντής οικονομικοκοινωνικών και πολιτικοϊδεολογικών αποκρυσταλλώσεων»*.¹² Αυτό είχε υπόψη του ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όταν τους χαρακτήριζε *«ευλογία για το Ελληνικό Κράτος»*.

---

¹² Χατζηιωσήφ (2002), σελ 10

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κρεμμυδάς Βασίλης, *Νεότερη Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή*, Αθήνα (Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός), 2001.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, Β' Τόμος, Αθήνα (βιβλιόραμα), 2002, σελ. 9-57.

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22* [Οδηγός έκθεσης, Αθήνα, 2006].

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: *Νεώτερος Ελληνισμός από 1913 ως 1941*, Τόμος ΙΕ', Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών), 1978.

www.venizelos-foundation.gr, δικτυακός τόπος του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος.

www.ime.gr, δικτυακός τόπος του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού

*Ελευθέριος Βενιζέλος: Ιστορικό Λεύκωμα, Χανιά (Εθνικό Ίδρυμα
Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»), 2003.*